

Herstructurering van de Nederlandse industrie

B. Minne*

De traditionele visie op industriële ontwikkeling en economische groei is steeds minder geldig. Dat heeft gevolgen voor de aanbevelingen ter verbetering van de industriële structuur en de inzet van beleidsinstrumenten in Nederland en Europa. De auteur schetst de nieuwe visie op groei en internationalisatie en de uitdagingen die daaruit binnen de drie verschillende scenario's van 'Nederland in drievoud' voortvloeien voor de Nederlandse industrie.

De traditionele visie

De traditionele visie op de industriële groei is, heel beknopt, schematisch samen te vatten in de volgende uitgangspunten:

- technische kennis is de enige drijvende kracht achter industriële ontwikkeling. Zij wordt ontwikkeld door ingenieurs, die ongevoelig zijn voor schaarste. De beschikbare technische kennis staat elke ondernemer gratis ter beschikking;
- voor de groei op middellange termijn zijn ook de investeringen in vaste activa belangrijk, maar de invloed daarvan ebte uiteindelijk weg door afnemende meeropbrengsten. Het sociaal-psychologische klimaat, dat bepalend is voor de omvang van de voor de investeringen benodigde besparingen, is daardoor onbelangrijk voor de lange termijn;
- de markt bestaat uit anonieme ondernemingen die zich gedragen als prijs- en hoeveelhedaanpassers. Ondernemingen kunnen worden ingedeeld in bedrijfstakken, die elk een homogeen produkt fabriceren. Vaste kosten en aanpassingskosten ontbreken. Winst duidt op inefficiëntie. De externe organisatie wordt weergegeven door input-outputrelaties;
- produktiefactoren zijn internationaal niet mobiel. Daardoor ligt de nadruk op inter-bedrijfstakkenhandel van materiële goederen. De export van een land wordt vooral bepaald door de beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen en de loonhoogte;
- arbeid is homogeen en werknemers dragen weinig verantwoordelijkheid. Hierdoor hebben zij ook weinig invloed op het resultaat;
- de belangen van binnenlandse ondernemingen en de nationale overheid lopen parallel. Buitenlandse ondernemingen worden vooral als concurrenten gezien.

Het traditionele beleid

Deze visie lijkt een karikatuur, maar zij is in hoge mate bepalend geweest voor het beleid en is dat ten

dele nog steeds. Het ontwikkelen van nieuwe techniek wordt immers beschouwd als 'pre-competitief' en ingenieurs worden gestimuleerd met R&D-subsidies, zonder dat het beleid zich bekommert om de interactie met de markt of de toepassing van nieuwe technieken. De investeringen in vaste activa worden gestimuleerd en de overheid investeert in de fysieke infrastructuur. Loonpolitiek, direct of via de invloed van belastingen, is van wezenlijk belang vanwege de nadruk die er ligt op de kosten van het productieproces als concurrentiefactor. De industriepolitiek grijpt aan op bedrijfstakniveau en richt zich op bescherming van het bestaande (landbouw, staal, scheepsbouw of textiel) of selectie van de winnaars van de toekomst (aluminium, biotechnologie, informatica of nieuwe materialen). Vrijhandel is altijd voordelig. De winst van de toetreding tot de EG en de GATT uit zich in extra wereldhandel, die de export van 'de Nederlandse industrie' stimuleert.

De moderne visie

De laatste jaren wordt geprobeerd al lang bestaande inzichten van het bedrijfsleven in de meer macro-economisch georiënteerde groei- en handelstheorie te integreren. Hierdoor verschuift de aandacht naar de creatie van afzet. Ondernemingen kunnen winst maken door te anticiperen op de internationale vraag. Produktdifferentiatie en kwaliteit zijn daarbij van groot belang, want door het bieden van keuzemogelijkheden kan beter op de behoeften van de afnemers worden ingespeeld.

Ondernemingen hebben een merknaam waarmee zij zich in de internationale markt positioneren. Indien nodig reageren zij direct op elkaar. Hun strategisch gedrag blijkt uit de vier p's van de marketing (produkt, prijs, promotie en plaats).

* De auteur is werkzaam bij het Centraal Planbureau. Dit artikel is een bewerking van de industrieparagraaf in de CPB-studie *Nederland in drievoud*. De verantwoording wordt gegeven in CPB-Onderzoeksmemorandum nr 99, verkrijgbaar bij DOP, tel. 071-352500.

Voordat high-tech-ondernemingen een nieuw produkt op de markt kunnen brengen, moeten ze vaste kosten maken door te investeren in een nieuw idee. Voor andere ondernemingen, en zeker de niet-industriële, ligt het accent echter op de creatieve toepassing van de nieuwe produkten van de high-technologie om op hun beurt gedifferentieerde produkten te maken. Ook daarbij spelen de vier p's een belangrijke rol, want die produktontwikkeling vereist weliswaar nauwelijks investeringen in nieuwe technische kennis, maar des te meer in kennis van design, promotie, plaats (= distributie) en in machines. Een essentieel verschil met de traditionele visie is dat alle produktontwikkeling direct in samenhang met marketingactiviteiten plaatsvindt. R&D is supercompetitief. Kennisproductie en toepassing van nieuwe techniek zijn niet alleen een oorzaak, maar ook een resultaat van het economisch proces. Kosten blijven een belangrijke concurrentiefactor, maar de nadruk ligt niet alleen op de loonvoet. Werknemers verschillen in kwaliteit. De mate van benutting van de mondiale kennisvoorraad bepaalt mede de kosten van de kennisproductie. Het is een ultieme oorzaak voor het groeitempo. Door vaste kosten en aanpassingskosten binnen en tussen ondernemingen worden bedrijfsgrootte en externe organisatie kostenfactoren.

De externe organisatie wordt vooral weerspiegeld door netwerken van ondernemingen, waaronder niet-industriële, die langdurige relaties onderhouden met hoge aanpassingskosten bij verbreking van de samenwerking. Zo'n netwerk kan gevestigd zijn op een begrensde locatie en dan is er een cluster. Het netwerk noch de cluster hoeft samen te vallen met nationale grenzen. Bedrijfsgrootte, merknaam en de synergie binnen netwerken en clusters vormen toetredingsbelemmeringen. Multinationale ondernemingen (MNO's) spelen daarin vaak een belangrijke rol, waarbij investeringen in het buitenland een alternatief vormen voor export. Tientallen procenten van het internationale goederenverkeer is intra-concernhandel en MNO's beschouwen dat niet als im- of export.

De belangen van binnenlandse ondernemingen en de nationale overheid kunnen botsen. Buitenlandse ondernemingen zijn niet alleen concurrent, maar er zijn vele complementaire relaties. Zelfs de produkten van nationale kampioenen bestaan meestal voor een belangrijk deel uit geïmporteerde onderdelen. Internationale handel wordt vooral veroorzaakt door benutting van schaal- en externe effecten bij dezelfde factorintensiteiten, waarbij aan de internationale vraag naar gedifferentieerde produkten beter kan worden voldaan. De intra-bedrijfstackenspecialisatie berust deels op toeval. Het wegvallen van toetredingsbelemmeringen leidt tot heftige reacties met sterke aanpassingen en een hogere welvaarts-groei in de wereld, maar niet bij voorbaat voor ieder land afzonderlijk, laat staan voor elke onderneming. 'Schoon milieu' is een schaars collectief goed waarvoor moet worden betaald.

Menselijk kapitaal en het sociaal-psychologische klimaat zijn van groot belang als ultieme determinanten voor groei. Deze groei is hoger naarmate de lange-termijnwinsten hoger worden gewaardeerd, naarmate meer gecalculeerde risico's genomen worden en nieuwe produkten meer worden geapprecieerd.

Modern beleid

De moderne visie leidt tot minder robuuste voorstellingen en plaatst de overheid voor grotere dilemma's. Veel meer factoren bepalen de groei en geven potentieel ruimte voor beleid. Maar de enorme aantallen gedifferentieerde produkten en de extreme complexiteit van de samenhangen bij weinig kwantitatieve informatie op wezenlijke gebieden, leidt vanzelf tot een terugtrekkende overheid. Het is immers beter geen beleid te voeren als het onduidelijk is of het maatschappelijk voordeel oplevert, terwijl met zekerheid marktverstoring optreedt.

Zo zien liefhebbers van beleid dat aansluit op ultieme oorzaken af van het subsidiëren van ondernemings-R&D, want het is een resultaat van beslissingen die ondernemingen in het kader van hun marktstrategie nemen. Bedrijfsgrootte is een belangrijke factor, maar kleine bedrijven kunnen een vitale rol in de economische ontwikkeling spelen. Er zijn vele redenen waarom een onderneming klein kan zijn. Schaalgrootte is een resultaat van marktprocessen en beleid dat aansluit op de bedrijfsomvang werkt gauw marktverstrend.

Het beleid heeft andere taken dan in de traditionele visie. Dat geldt voor goed onderwijs bij de vorming van menselijk kapitaal met een produktief gerichte inslag. Het gaat dan niet alleen om techniek, maar ook marketingkennis, waartoe voor de communicatie ook talenkennis behoort. De overheid financiert onderzoek op universiteiten en speurwerkinstellingen op gebieden waarvoor geen markt bestaat en bewaakt de functionering van de kennisinfrastructuur, zodat van de externe effecten van nieuwe ideeën zo goed mogelijk kan worden geprofiteerd. Hiertoe behoren een uitstekende telecommunicatie, maar ook aansluiting van onderzoeksterreinen van universiteiten en speurwerkinstellingen op dat van ondernemingen en een internationale oriëntatie. De belasting- en sociale politiek belooft gecalculeerd risico nemen en straft kortzichtig winstbejag. Door de vaste investeringskosten in R&D, marketing en vaste activa is marktmacht onvermijdbaar. Winst hoeft niet inefficiënt te zijn. Het octrooi- en mededingingsbeleid zoekt een werkbare concurrentie door te streven naar minimale belemmeringen voor potentiële toetreders. De zittende ondernemingen worden dan constant bedreigd, waardoor in de loop van de tijd hun winst onder druk staat. Potentiële markttoetreding is een ultieme oorzaak voor welvaarts-groei.

In toenemende mate wordt milieubeleid gevoerd. Idealen zijn niet bereikbaar, want wat goed is voor het milieu hoeft niet goed te zijn voor de werkgelegenheid.

Dilemma's doen zich ook voor bij de handelspolitiek. Als vuistregel is vrijhandel het beste beleid, maar belangen kunnen sterk conflicteren en aanleiding geven tot handelsoorlogen. Conflicterende belangen bij handelspolitiek ontstaan door bescherming van de binnenlandse markt voor de opbouw van schaaffecten bij een agressieve exportmarketing.

Dit hangt samen met industriebeleid dat de synergie van een nationale cluster bevordert en produktontwikkeling direct verbindt met de andere marketingaspecten. Dit Japanse industriële speerpuntenbeleid is alleen te overwegen door grootmachten. Als een zelfstandige deelnemer in de technologiewedloop is

Tabel 1. Relatief belang van een aantal sectoren in Nederland van R&D, export, produktie en werkgelegenheid, 1989, in procenten

	R&D	Export	Produktie	Werkgelegenheid
Industrie	93	71	30	24
• high tech	84	18	6	6
• proces		20	9	4
• traditoneel	9	33	15	14
Niet-industrie	7	29	70	76
Totaal	100	100	100	100

er voor Nederland geen plaats. Dat zou een verbreking betekenen van internationale netwerken waar industriële ondernemingen een klein, geïntegreerd deel van uitmaken en de opbouw van nieuwe binnenlandse structuren. De enorme kosten van verandering en van buitenlandse wraakacties wegen niet op tegen de lage opbrengst door de geringe synergie die binnen Nederland kan worden opgebouwd. Een politiek die uitgaat van 'de Nederlandse industrie' als een groep in Nederland gevestigde bedrijven die alle een gemeenschappelijk belang hebben dat wedijvert met dat van niet-industriële bedrijven of van ondernemingen in het buitenland, is gedoemd te mislukken.

Sectoren

De moderne visie is vooral van toepassing op de high-tech-industrie (zoals vliegtuigen, auto's, farmacie, elektronica, speciale machines en coatings) en – na opheffing van toetredingsbelemmeringen – op diensten als luchtvaart, telecom, software en financiële dienstverlening. Kenmerken van deze sectoren zijn hoge investeringen in nieuwe ideeën, de inzet van veel menselijk kapitaal, een internationale oriëntatie, dominantie van MNO's die verwickeld zijn in een wereldomspannende wedloop, en de aanwezigheid van schaaleffecten op investeringen. De nieuwe producten dringen scherp door in alle geleidingen van de samenleving.

De traditionele visie is het meest van toepassing op de traditionele industrie (zoals vele voedingsmiddelen, drukkerijen, elektrische apparaten, traditionele metaalverwerking) en ook buiten de industrie (zoals bouwnijverheid, horeca of detailhandel). Kenmerken zijn creatieve toepassing van de producten van de high-tech- en procesindustrie, betrekkelijk weinig menselijk kapitaal, kleinschaligheid, een lokale oriëntatie en soms een grote inzet van natuurlijke hulpbronnen (bouw-materiaal, glas, landbouw).

Beide visies zijn belangrijk in de procesindustrie (zoals olieraffinage, basischemie en -metalen, papier, dranken en tabak). Elementen van de traditionele visie zijn de vestigingsplaats die grotendeels wordt bepaald door natuurlijke hulpbronnen en een regionale oriëntatie van de afzet. Elementen van de moderne visie zijn de hoge menselijk-kapitaalintensiteit, schaaleffecten door hoge vaste produktiekosten en verticale integratie van de bedrijfskolom, de kennisproduktie (die sterk op de eigen sector is gericht) en de scherpte van de milieuproblematiek.

Het relatieve belang van de sectoren op het punt van R&D, export, produktie en werkgelegenheid verschilt sterk (tabel 1).

Uitgangssituatie

De industriële structuur in een economie is het gevolg van de werking van de determinanten van de traditionele en moderne visie in het verleden. Vanwege de hoge kosten van verandering blijft die uitgangssituatie in hoge mate representatief voor de toekomst. Door de verwevenheid van industriële vestigingen in Nederland met de Westeuropese economie zijn de algemene trends van de concurrentiepositie van West-Europa ook in Nederland relevant. West-Europa is vooral sterk in produkten van de chemische industrie en dat geldt al helemaal voor Nederland. Daarnaast is Nederland netto-importeur van de meeste high-tech-produkten.

De handel in produkten van de traditionele industrie is geconcentreerd binnen West-Europa. Kleding en schepen kunnen in het rijke deel nog slechts bij uitzondering rendabel worden geproduceerd. Nederland heeft sterke handelsoverschotten in de sector voedingsmiddelen gebaseerd op de sterke positie van de landbouw en vertoont bij de overige produkten van de traditionele industrie meestal een handelstekort.

Nederland is gespecialiseerd in de produktie van fundamentele nieuwe kennis. Vergeleken met het buitenland zijn de kosten van kennisproduktie hoog en is er een te zwakke aansluiting tussen het onderzoek op universiteiten en spuurwerkinstellingen bij dat in bedrijfslaboratoria.

Industriële ondernemingen in Nederland maken deel uit van clusters. De meeste liggen in een gebied dat de landsgrenzen overschrijdt en dat de Randstad en Nederland beneden de grote rivieren, het Ruhr-gebied en België omvat. Er wordt een breed spectrum aan industrieproducten gefabriceerd, maar de auto-industrie is ondervertegenwoordigd. Voor de toekomst van de industrie in Nederland is het van wezenlijk belang hoe dit internationale cluster zich zal ontwikkelen. Binnen Nederland zijn het agro-industriële complex, de diepzeehavens en de nationale luchthaven te onderscheiden met netwerken van activiteiten waaraan industriële ondernemingen actief bijdragen.

Het Nederlandse specialisatiepatroon wordt sterk bepaald door de uitbuiting van natuurlijke hulpbronnen als ligging aan de Rijn-delta, vruchtbare grond, een mild en vochtig klimaat en aardgas. De traditionele visie op de groei is dus sterk van toepassing op Nederland. De arbeidsproductiviteit in de industrie ligt in de buurt van het Duitse niveau en is hoger dan in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk; ook de lonen lijken die van Duitsland niet te ontlopen. Een comparatief nadeel is wel de kleine schaal in de produktievestigingen, maar vertaald naar kosten valt het nadeel mee. Nederland is koploper op het gebied van recycling.

Wat het sociaal-psychologische klimaat betreft is Nederland een typisch West Europees land met waarschijnlijk wat minder kortzichtigheid en een wat grotere risico-aversie.

Lijnen naar de toekomst

De trend dat de moderne visie op de groei steeds meer aan belang wint, kan naar de toekomst worden doorgetrokken. Uitbuiting van natuurlijke hulpbronnen en loonvoet behouden hun waarde als groeibepalende en concurrentiefactoren. Het sociaal-psychologische klimaat, menselijk kapitaal, po-

tentiële markttoetreding en de wijze waarop wordt omgesprongen met de collectieve goederen kennis en milieu worden steeds bepalender.

In de welvaartsbeleving blijft 'schoon milieu' hoog scoren. Milieubelasting, stagnatie van het aantal te voeden monden, een lage bestedingselasticiteit en restrictief EG-beleid zorgen ervoor dat de produktie van akkerbouw en veeteelt in Nederland nauwelijks toeneemt. De tuinbouw, die het best aansluit op de moderne visie, groeit wel. Het agro-industriële complex ondervindt de gevolgen van de groeivertraging.

Een 'schoon milieu' hangt ook samen met 'verstandig energiegebruik'. De aardgasexport valt na 2005 weg, zodat de voorraad voor Nederlands gebruik kan worden aangewend. De procesindustrie en het diepzeehavencluster ondervinden de negatieve gevolgen van stijgende toekomstige energieprijzen.

De groeivoorzichten van een aantal belangrijke segmenten van het specialisatiepatroon zijn dus zwak. Dit stelt een uitdaging aan de Nederlandse economie om zich te herstructureren in de richting waarop de moderne visie op groei en internationalisatie meer van toepassing is. Hieronder worden enige gedachten uitgewerkt over de mogelijke industriële ontwikkeling die zijn neergelegd in de scenario's van 'Nederland in drievoud'.

Balanced growth

Ondernemingen bepalen het spel. Staten hebben onderling groot politiek vertrouwen en streven naar langdurige welvaart op wereldschaal. De defensie-industrie stort in en er is een mondiaal beleid op het terrein van de milieubescherming. De instrumenten van de moderne visie worden ingezet. Overheden investeren veel in onderwijs, in onderzoek als een markt ontbreekt, en in infrastructuur. De potentiële

NEDERLAND IN DRIE VOUD

De studie 'Nederland in drievoud' van het CPB beoogt bij te dragen aan de beleidsvoorbereiding voor en discussie over strategische beleidskeuzen. Om te voorkomen dat bij het ontwikkelen van een beleidsstrategie de blik wordt vernauwd tot één scenario zijn drie vergezichten, ontleend aan de studie Scanning the future, voor Nederland uitgewerkt. Deze drie scenario's schetsen sterk verschillende, maar wel plausibele en intern consistente beelden van de Nederlandse economie in de komende 25 jaar. Uitdagingen tekenen zich af op drie terreinen, te weten de vormgeving van de verzorgingsstaat, het specialisatiepatroon van de Nederlandse industrie en het milieu. ESB besteedt in drie uitgaven afzonderlijk aandacht aan deze thema's.

Deze week: de herstructurering van de Nederlandse industrie.

toetreding wordt sterk bevorderd: industriepolitiek, beschermde nationale high-tech-kampioenen en handelsbarrières ontbreken; technische standards zijn uniform; mededingings- en octrooiwetgeving zijn gericht op werkbare concurrentie; overheden laten zich bij hun aanschaffingen niet leiden door de regio van herkomst; een minimum lokale bijdrage is geen vestigingseis en subsidies aan openbare nutsbedrijven, die veel aan de industrie toeleveren, zijn afwezig. Diploma's worden internationaal erkend. De telecommunicatie sluit internationaal naadloos aan en geeft toegang tot uniforme databanken. Dit sociaal-psychologische klimaat verleidt ondernemingen tot risico's. De afbraak van marktmacht en de kans op onbelemmerde mondiale afzet maakt het spel ruw. De handelscreatie is groot, maar wordt gedempt door de internationale arbeidsmobiliteit. Ondanks de sterke groei krijgen ondernemingen waarop de moderne visie van toepassing is, het zwaar. Zij beperken kwade kansen door strategische allianties waar vaste kosten worden gedeeld. Niettemin leggen vele leggen het loodje; vooral bij de nationale kampioenen wordt gerouwd. Uiteindelijk resteren minder ondernemingen, elk met minder marktmacht dan nu. Jonge, vermetele high tech-ondernemingen, die nog weinig materieel kapitaal en promotie- en distributiekennis nodig hebben en drijven op creatief gebruik van technische kennis, zijn ook potentiële toetreders.

De gunstige mondiale vraagontwikkeling wordt in de procesindustrie getemperd door hoge energieheffingen die de produkten duurder maken. In bevolkingscentra is een schoon milieu extra schaars en er bestaat een tendens de laagwaardige, materieel-kapitaalintensieve produkten daarbuiten te fabriceren. Maar de energieheffing geeft ook kansen aan rendabele kennisproduktie van nieuwe energie- en milieusparende technieken en recycling.

Ondernemingen van de traditionele industrie ontwikkelen zich gunstig door creatieve toepassing na aankoop van nieuwe produkten van de high tech- en procesindustrie, zodat hun afzet beter kan worden afgestemd op de wensen van de afnemers. Maar de groei ervan is matig door een lage bestedingselasticiteit, hoge prijzen van energie-intensieve produkten en blijvend hoge transportkosten.

De Japanse voorsprong op de VS en West-Europa bij high-tech-produkten gaat teloor, want er is geen bescherming van de Japanse markt. De VS verschuiven hun krachten van de defensie- naar de civiele industrie en West-Europa profiteert vooral van integratie. Oost-Europa specialiseert zich op laagwaardige marktsegmenten.

De industrie in Nederland ondervindt dezelfde positieve krachten als die in West-Europa. Er wordt markt-aandeel verloren op de Nederlandse markt, maar de afzet erbuiten stijgt juist sterk. Over een kwart eeuw wordt meer dan 80% van de industriële produktie (exclusief voeding) buiten Nederland afgezet. De produktie van petrochemie, kunstmest en staal groeit niet meer in tonnen en de primaire produktie van aluminium en zink verdwijnt. Er kunnen zich nieuwe industrieclusters ontwikkelen in de regio's Eindhoven, Aken/Luik/Maastricht en rond biotechnologie. De uitdaging is dat de industriële produktie in Nederland sterk naar hoogwaardige marktsegmenten opschuift bij hoge investeringen in nieuwe technische kennis,

Tabel 2. Exportvolume Nederland in verschillende scenario's, mutaties per jaar in %

	1974-90	1991-2015 'balanced growth'	'global shift'	'European renaissance'
Wereldhandel	4,5	6,4	3,8	5,2
Nederland	3,9	6,0	2,9	4,9
waarvan:				
Landbouw en voeding	5,1	3,6	2,1	2,6
Industrie ^a	3,9	7,1	3,5	5,8
Energie	-0,2	-1,1	-0,9	-0,8
Tertiaire diensten	3,5	6,3	3,1	5,6

design, promotie en distributie. De kennisproductie wordt efficiënter, mede door een betere benutting van universitaire research. Toch blijft de buitenlandse afzet wat achter bij de wereldhandel. Bij high tech-ondernemingen liggen de hoge risico's, want zij kunnen ook in ons land ten onder gaan.

Global shift

De landen rond de Stille Oceaan (Pacific Rim) groeien en bloeien door de scherpe werking van het marktmechanisme. Europa wordt beheerst door kortzichtigheid en risico-aversie. De kleur van de vlag is er het belangrijkste produktkenmerk en ondernemingen worden dan niet geprikkeld nieuwe producten onder eigen merknaam te ontwikkelen. De communicatie verloopt moeizaam.

Nationale high tech-kampioenen, gesteund met toekomstgericht industriebeleid en R&D-subsidies, hebben hoge marktaandeelen op de nationale markt. Door de fricties binnen Europa worden schaal- en externe effecten onvoldoende benut. Geleidelijk blijkt de techniek niet van de nationale ingenieurs te komen, maar uit de Pacific Rim. Dat vernietigt nog bestaande marktsegmenten van Europese ondernemingen. Talentvolle onderzoekers en marketing-deskundigen trekken weg. De high tech-industrie bestaat vooral uit vestigingen van niet-Europese MNO's die profiteren van de lage lonen. De procesindustrie profiteert ook onvoldoende van schaalvoordelen in de fabrieken, maar die hoeft minder dan in het 'balanced growth'-scenario te investeren in een schoon milieu.

De proces- en de wapenindustrie zijn strategische sectoren door de waardering voor nationale veiligheid en dat levert positieve impulsen. Hoewel de groei niet erg groot is, zijn de ontwikkelingen in de traditionele industrie weinig dramatisch. Deze industrie past de technologie, die uit de Pacific Rim wordt ingevoerd, creatief toe.

Na zo'n jaar of tien realiseert Europa zich de achterstand en zoekt aansluiting bij de Pacific Rim. Naast hoge investeringen in de fysieke infrastructuur worden vooral de instrumenten van de moderne visie ingezet voor groeibevordering. De aanpassing gaat snel en heftig en leidt tot belangrijke sociale problemen vanwege de noodzakelijke omschakeling van werknemers.

De exportgroei van 'de Nederlandse industrie' vertraagt sterker dan die van de grote Europese landen, want kleine landen lijden het meest onder verbrokkeling. De inhaal verloopt moeizamer en high-tech-

ondernemingen in Nederland kunnen inmiddels uiteen zijn gevallen onder definitieve vernietiging van kapitaal en kennis.

European renaissance

Machtsblokken spelen een spel genaamd 'Wereldmacht'. Macht wordt verkregen door ontwerp en fabricage van high-tech-producten, want dat verzekert een onafhankelijke, nationale welvaart. Japan en Europa dingen naar macht. Fort Amerika kwijnt voorlopig. Europa ademt de zelfbewuste sfeer van een grootmacht in wording en in de loop der jaren wapperen steeds meer goudgele sterren op het blauwe, fiere dundoek. Zelfs belangentegenstellingen tussen de Méditerranée en Oost-Europa halen de vaart niet uit het integratieproces.

Er is een zelfstandige Europese monetaire, milieu- en defensiepolitiek. Alle instrumenten van de traditionele en de moderne visie worden ingezet voor welvaartsverhoging op Europese schaal, maar met Japan en de VS wordt er steeds over gehakketaakt. De Europese industrie- en handelspolitiek richt speerpunten op geselecteerde nieuwe high-tech-marktsegmenten. Strategische allianties van Europese ondernemingen worden toegejuicht; fusies met niet-Europese ondernemingen zijn verboden. Brussel toetst de kwaliteit van het onderwijs, coördineert de investeringen in de fysieke en kennisinfrastructuur en sust protest in regio's met slachtoffers vooral met woorden. De slag met Japan wordt geleverd in de rest van de wereld. De Europese groeicijfers liggen tussen die van 'balanced growth' en 'global shift'.

Voor Nederland bestaan er goede kansen voor de high-tech-industrie en technische kennisproductie in toonaangevende MNO's, die profiteren van de 'brain-drain' uit de VS. Door sterke specialisatie binnen Europa op producten van de primaire proces- en traditionele industrie, komt de export van laagwaardige segmenten onder druk. De totale buitenlandse afzet blijft fractioneel achter bij de wereldhandel. Nederland voert het Europese beleid uit en treedt daarbij op als provinciaal belangenbehartiger.

Over 25 jaar...

De moderne visie op groei domineert de traditionele en dat geldt ook voor de inzet van de beleidsinstrumenten. In elk scenario is Nederland geïntegreerd in Europa. Bijna alle productie van industriële vestigingen in Nederland wordt geëxporteerd. De specialisatie op producten waarvoor de traditionele visie geldt of die milieubelastend zijn, was een stimulans voor hoge investeringen in de vier p's van de marketing (waaronder productie van technische kennis). Ondanks al die inspanningen wordt gemord dat Nederland de afgelopen decennia is achtergebleven en dat de industriële werkgelegenheid er niet door is geste- gen. 'De Nederlandse industrie' bestaat niet en de export wordt al lang niet meer geregistreerd. Daarentegen is het provinciehuis steeds alerter op het functioneren van het kennisverkeer.

Bert Minne